This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

http://books.google.com

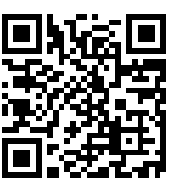

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE
CU56539053
895.22 M439
Magyar-ᵃarja nyelvha

895.22:M439

Digitized by Google

THE LIBRARIES
COLUMBIA UNIVERSITY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MAGYAR-ÂRJA

NYELVHASONLATOK.

Irta

MÁTYÁS FLÓRIÁN.

PÉCSETT,
1857.

Digitized by Google

Digitized by Google

MAGYAR-ÂRJA

NYELVHASONLATOK.

IRTA

MÁTYÁS FLÓRIÁN.

PÉCSETT,
A LYCEUMI NYOMDÁBAN.
1857.

Digitized by Google

895.22
M439

49951H

Digitized by Google

49951H APR 22 1965

MÉLTÓSÁGOS ALMÁSI és GÖDREI

SISKOVICS JÓZSEF URNAK,

CS. KIRÁLYI UDVARI TANÁCSOSNAK,
A MAGYAR NYELVÉSZET ÉS IRODALOM NAGYLELKÜ PÁRTOLÓJÁNAK, SERKENTŐJÉNEK

hálás tisztelettel ajálja

nyomozásainak első gyümölcsét

a szerző.

Digitized by Google

Digitized by Google

ELŐSZÓ.

A tudományos működés koronkint változtatta tárgyát és irányát. A középkorban a Theologia; később Aristoteles philosophiája; majd görög és latin nyelv és irodalom; Newton és Leibnitz idejében a mathesis és rokon tudományok; majd ismét az elmélő és szemlélődő philosophia; ma az egyetemes és hasonlító nyelvészet jött előtérbe. Itt fejtenek ki legnagyobb munkásságot a külföldi tudományos társulatok, s alig méltatják tudós névre, ki az anya- s az ó classicai nyelveken kivül, legalább az árja nyelvek valamelyikében pl. szanszkritban vagy persában nem jártas. S méltán. Kereskedési, föld- és népismetani czélokra félgömbünk minden irányban átvizsgáltatik, irott és nemirott emlékek födöztetnek föl, melyek meg-

Digitized by Google

fejtse, eredetök és rendeltetésök fölvilágositása, hézagot pótolhat a szakadozott történelemben. Erre latin, görög, és zsidó nyelvtudomány nem elégséges. Időkről, melyekről a historia hallgat, csak terjedtebb hasonlító nyelvészet adhat fölvilágosítást.

Anquetil du Perron 20 évet tölt Azsiában, hogy a Parszik rejtélyes iratainak birtokába juthasson; meghozza, lefordítja azokat, s az akkori tudós világ mind Zendavesztáról, Ormuzdról, Ahrimánról, Izedekről, Amsaspandokról beszél. Közli Niebuhr a Persepolis falairól másolt ékiratokat; a nyelvbuvárok vetekedve állítnak föl hypothesiseket. Mind hiába! Nyelvnek tudása szükségöltetik, mely kulcsúl szolgáljon a rejtélyes vonaloknak szavakká, beszéddé alkotásában. Kibetüzi egyikök Dárius Hystaspes fia nevét; ujabb inger. Dárius-kori persa nyelvet kellene ismerniök, hogy a különcz alaku betüket vagy szótagokat olvashassák. Ott a leforditott Zendaveszta; de sajnosan tapasztaltatik, hogy Anquetil forditása csak paraphrasis, hogy ő az eredetit helyesen még olvasni sem tudta. Van azonban ujabb tünemény. Az angolok meghóditják India egy részét, s megelégedve anyagi előnyökkel a népet vallásos és polgári törvényei szerint akar-

Digitized by Google

ják kormányozni. Erre ama törvények eredeti szövegének megértése szükséges, mi szanszkrit nyelven van; s szaporodik a nyelvek tanulása egy teendővel. Itt szerencsére vannak nyelvtanok és szótárak, őskoriak, honi nyelvészektől. Tanulják angolok és mások; s ime hasonlatokat találnak benne az ó classicai, s legtöbb uj müvelt nyelvekhez. Elemezi segélyével Bournouf a Zendavesztát, s azt találja, hogy nyelve a szanszkrithoz legközelebb álló dialectus; — ujra kiadják azt Westergaard és Spiegel, — s utánok már a parszi is megértheti mi foglaltatik valóban szent könyveiben. Dárius nyelve is hasonlítani fog, ha persa; — megkísértik, — sikerül, egyez az aveszta nyelvvel, s közel rokona a szanszkritnak. Fölfedezések a történelmi téren; — Herodot tekintélye megerősitve; — azon állitás, hogy az Avesztának zend nyelve papi koholmány, megczáfolva: mindez a szanszkrit tanulmányoknak köszönhető.

Világot vet a szanszkrit a görögnek, latinnak, németnek, szlávnak gyöktanára és belszerkezetére; söt Kuhn [1]) meg is kisérlette hasonlítások nyomán, e népek müveltségi ál-

[1]) Kuhn. Zur ältesten Geschichte der indo-germanischen Völker. Weber Ind. Studien I. Band. S. 321

Digitized by Google

lapotát adni, történelem előtti együtt laktuk korában. Eredmény: álladalmi szerkezetök fejletlen, a család azomban rendezve volt, rokonsági nevezetek általános közösségénél fogva; virágzott baromtenyésztés és földmivelés, de a vallásnak alig találhatók nyomai. Comicai oldala, hogy a macska még nem volt megszelidülve; annál jobban tenyésztek az egerek, melyeknek nevei közösek az egész családban.

Botta és Layard Ninive romjai alatt az Asszyrok egész történetét vésve, s ékiratosan commentálva találta. Rawlinson Hincks, Oppert, Brandis s mások ezek fölvilágositásán fáradoznak; itt már a sémi nyelvek ismerete szükséges. De ha különválasztjuk is a Ninivei és Babyloni emlékek fejtegetését, szanszkrit, zend, és persa buvárlatoktól; van eset, hol sémi és árja nyelvtudás együtt kivántatik. A zend iratokkal pehlvi iratok is jöttek Europába; le van erre forditva az Aveszta, ezen van a Bundehes, s más fontos vallási könyvek. Mondatik, hogy Szasszanidák idejében divatozott. Megkisértik értelmezését, s fönakadnak vele. A helyett hogy segítene az Avesztának forditásában, ezt használják annak találgatására. Irási rendszere annyira

Digitized by Google

hiányos, hogy csak olvashatásához is több helyek egybevetése s származtatási ügyesség kivántatik. Szavainak meglepő idegensége s idomtalan alkata, kifárasztá végre hírneves nyelvbuvár türelmét, s az első pehlvi könyvnek a Bundehesnek kiadója Westergaard előszavában a nyelvnek koholt voltát állitja, s fölhozza bizonylatul 1-ső Sahpurnak két általa, a helyszinén másolt hosszabb föliratát; lássak ezekben a Szasszanidák nyelvét, s vessék össze e könyvek badarságával. Megtette ezt Haug,[1]) s kitünt, hogy a pehlwi nyelv sémi és ârja elemekből, s e két történelmi föliratthoz dialectusi viszonyban áll; tehát csakugyan történelmi, és nem koholt nyelv. Uj diadala a hasonlító nyelvészetnek.

A jelenkori tudósnak tehát illik ismernie, az élő müvelt nyelveken, s az ó classicaiakon kivül, a szanszkritot, zendet, parszit, uj persát (ârja nyelvek); s ezektől maradt nyugóráiban foglalkodnia héberrel, szyrral, chaldaeival és aethiopival, ha magának alapos fogalmat akar szerezni, csak pehlvi maradványokról is. Mellőzve a hieroglyphicat, a khinait, thibetit, japánit, mongolt, finnt sat.

[1]) Dr. Martin Haug über die Pehlewi-Sprache. Göttingen 1854.

Digitized by Google

melyek sajátos körrel birnak, csak a török irodalom fontosságát emlitem honi történelmünkre. Ezen irodalmat ismerni s fölhasználni nem lehet, arabnak és persának alapos tudása nélkül.

Nyelvünkben még nincsenek elválasztva a tiszta magyar gyökök az idegenektől; nem tudjuk, mikor és kitől vett a nemzet vallási és polgárzati kifejezéseket, melyek puszta elemezés által nem hagyják magukat megértetni; — s mostani német és szláv szomszédainktól véljük kölcsönözötteknek, nem igen kedvező következtetést hagyván vonni őseinknek ide jöttökkori müveltségi állapotjára.

Nemcsak a külföld példája, s egyetemes érdekek, hanem honi nyelvészeti és történelmi hasznok is, ösztönözhetnének tehát egykét tehetősb magyart, a tudományosság ezen kellékeivel bővebben ismerkedni. Kissebb körre lehetne ekkor szoritni a nyelvészetünkben áradozó conjecturalis szószármaztatást, s alapost lehetne mondani őstörténelmünknek Persiát vagy Parthiát illető, mindeddig csak elutasitott, szakértőleg nem tárgyalt kérdéséről. Tehetősb magyar vállalkozhatik csak ily tanulmányokra, mert a szükséges segédeszközök megszerzése tetemes költségbe kerül, s köz-

Digitized by Google

használatu gyűjteményeink nincsenek. Van ugyan a nemzetnek Tudós Társasága, de annak programmjából a keleti nyelvek művelése, tanulmányozásának serkentése s támogatása, hiányoznak. Fő czélja ugyan a honi nyelvmüvelés, de tévedés azon hiedelem, hogy e sokat vándorlott s szövetkezett nemzetnek nyelve, csupán önmagából vagy csak finntatár hasonlatok által, kielégitőleg elemezhető, s eredeti tisztaságában fölfogható. A belekeveredett idegen elemek ázsiai származásuak is lehetnek; s többeket épen az érdekelne leginkább, mily érintkezésben állhattak hajdan őseink s mely szomszédokkal; s erre nyelvhasonlitáson kivül, minden más eszköz elégtelen.

Közöltetett már ilynemü értekezés „Magyar Nyelvészet“ czimü folyóiratban, [1]) melyet Hunfalvi Pál ur birálatára méltatott, azon megjegyzéssel, hogy „szóhasonlatok, melyek legkisebb nyomát sem mutatják annak, hogy az árja népektől akár vallási, akár országlati müveltség jutott volna a magyarokhoz.“ — Közöltetnek e nem kedvező birálat után is az árja hasonlatok, csakhogy való-

[1]) Hunfalvi Pál Magyar Nyelvészet, 1856. VI. Füzet. 236. lap.

Digitized by Google

gatva, rendezve, s szláv szókkal kisérve a hol lehetett, Stulli és Richter illir szótáraikból.

Czélszerünek látszott még néhány örmény szónak megemlitése is, miután Hunfalvi ur ezer szónak örményből lehetett átvételét érinté. E nyelv minden sajátsága mellett is telve ârja elemekkel, melyek azomban eltérőbb idomuak, hogysem a magyar-ârja hasonlatok erősbitéseül szolgálhatnának.

Végre a néhányszor idézett Naighantukáról, a szanszkrit irodalomban járatlanoknak megjegyezendő, hogy az egy régi nyelvésznek Jâszkának (Krisztus előtt a negyedik századból) a vedák értelmezésére gyűjtött, avult szók jegyzéke, melyek hagyományos jelentésök szerint vannak osztályozva.

Tudományos nyelvbuvárok elfogulatlan figyelmébe ajáltatik e kisérlet, várva szakértő ellenjegyzeteket, megigazitásokat, s a dolog tovább fejlesztését.

Digitized by Google

Számhasonlatok.

Hogy „számitási rendszerünk alapjai közösek az ârja nyelvekéivel," Hunfalvi Pál úr birálata után is, valónak tartható állítás. A számítási rendszer sarkai: egy, tiz, száz, ezer. E négy szám teszi az alapot. Ha az ârja nyelvekben ily jelentésü és alaku négy szó találtatik, kimodható a számitási alapközösség.

Egy = szkr. êka; parszi îk, î, ê; ujpersa jek; hindusztani ek. Hogy êka a héber echad és arab vahidhoz is hasonlit, nem gyöngiti az egynek hasonlóbb voltát êkához, îk-, jek-, ekhez, mint votják, szürjän, finn, eszthoni og, odug, öt, ötik, yksi, üks, üht-hez.

Hogy pedig az én az ârja nyelvekben viszonyban áll az egy hez, tapasztalati tény nem képzelődés. Ugyanis szkr. aham én, — êka egy; parszi és persa men én — îk, jek egy; A görög, latin, germán és szláv megforditják e viszonyt, az êká-t személyi névmássá, az aham-ot számnévvé teszik pl. görög ἐγώ én = szkr. êka, par. îk, magyar egy; ἓν egy = szkr. aham, persa men, magyar én, latin ego, germán ich; én = szkr. êka, par. îk egy; un,

Digitized by Google

ein, egy = aham, men, én. A szláv jeden, jedánhoz még egy pár hasonlítás kell : hogy külalakja ahamra viszonyuljon. A zend nyelv a szanszkrit h-t többnyire z-vel adja, pl. szkr. hima hideg, zend zima; aham én, z. azem. Ezen azemnek z-je az ékirati persában d-re változik, adam én = szláv jedan, jeden egy. Mely z-nek d-re változása magyarban sem hallatlan: csizmazia (eredeti forma török csiszme+dsi miveletképző) csizmadia; gondolkozom és gondolkodom. A szláv személyi névmás ja én, elvetette k-ját vagy g-jét, mint az olasz io egoból s angol I (áj) ichből; egyébkint szláv ja(k) (én) teljesen viszonyulna parszi jakhoz (egy). E hasonlítás mutatja, hogy a magyar bár nem árja faj is, közelebb áll a szanszkrit és perséhoz, mint a rokon görög, latin, germán, szláv; közelebb a nem-rokon árjához, mint a rokonnak hitt szürjänhez, finnhez sat.

Kettö = az árja tvam, tunak (te) még szembetünőbb viszonya dva és duhoz (kettő), mint ahamnak êkához. Az idézett „Magyar Nyelvészet"-i értekezésben remény fejezteték ki, hogy későbbi fölfedezések világot vetendnek a magyar te és kettő egymás iránti viszonyára. Addig is míg tudós nyelvbuvárok jobbat hozandanak elő, álljon elemzési kisérletül a következő. A magyarnak, valamint az árja-görög nyelvcsaládnak, két szava volt az első személyi névmásra ek és en. Az első, mely határozatlan igéink jelenében (szeret-ek) fön-

Digitized by Google

maradt, régiebbnek látszik; s csak akkor szünhetett meg magán használata, midőn — hogy a hasonló egytől külömbözzék — em, en jöve külön divatba. Hogy a szanszkritban is ilyesmi történhetett, Lassen véleménye, ki ahamnak (én) hajdani alakját akamban hiszi föltalálni. Magyar te hasonlít ârja tu-hoz; ârja hasonlat lehet tehát ezen ösztét is ek + te (én és te) vagy ektu ektö mint hangozhatott amaz ősidőben a végső te. Mikép lehetett azután ektőből kettő, vagyis inkább ketö, mint hét Anonymusnál hetu, nem lesz nehéz kimutatni, mihelyt az ösztét eszméje tetszést nyerend.

Hat = szkr. sat. Ezt Hunfalvi úr hasonlóbbnak mondja a héber ses és arab szittehöz, mint magyar hat-hoz. Talán az s-nek h-vá változtán akad fön? Ez nem jár annyi nehézséggel, mint a finn kuusiból hat-ot csinálni, vagy szizim-ből hetet, melyekből a megfelelő magyar szóhoz egyetlen hasonló betü sem találtatik. *Az s* rokon nyelvekben, latin- és germánban sz-re változik: sex sechs; a görögben h-ra ἑξ; a parszi megtartja az s-t sas. E fölvett valamennyi közöl van-e hasonlóbb sat-hoz, mint hat?

Hét = szkr. szapta, zend hapta, parszi haft, ujp. heft. H. úr szerint szapta különbözik hét-től. Felelet: de hasonlít görög *ἑπτα*-hoz, ujp. heft-hez. A *p* és *f* ugy esett ki a magyar het-ből, mint a septem p-je az olasz sette és franczia sept (szett) -ből. Itt is inkább hasonlít het a nem-rokon

Digitized by Google

heft-hez és ἑπτα-hoz, mint a hozzá rokonnak kürtölt szürjän, finn sat. szizim — seitsemän — seitse-höz.

Tiz = szkr. daça, parszi dah, ujp. deh, hindi disz, desz. E hasonlatosságot elismeri H. úr is, csak abban téved, hogy közelebb akarván hozni a görög δέκα-t és latin decem = dekem-et a szanszkrithoz, daçából dakát csinál. Szanszkritban daçából sohasem lehet daka, hanem igenis görögben vagy latinban δέκα, decem. Csak hozzávetőleg állítják egyetemes nyelvészek, hogy az említetteket megelőző képzelt ősnyelvben a ç, *k* hang lehetett volna; de nem, hogy az volt, mert ennek semmi nyoma. A nyelvek ugy tekintendők a mint voltak, nem a mint lehettek, — ha hasonlítani akarunk. A persa deh-nek h-jával másképp áll a dolog. Emlittetett, hogy szanszkrit *h* z-re változik; hogy szkr. sz zendben h-ra, pl. szkr. szahaszra (ezer), zend hazanra; szkr. szapta, zend hapta; szkr. danç vagy daç, (harapni), zend dah. Daça ugyan zendben is daça, csak a parsziban dah.

Azért hogy az ujgur, jakut, török s. t. efféle nyelvekben van tizet jelent, szabad a magyarnak ötven, hatvan számneveit, akár Kresznericscsel vonást jelentő van, ven függedővel, — akár avult van, ven által (vány, vény helyett) főnevekké képezve tekinteni. Ez utóbbi nézetet támogatja a szanszkrit, hol ötvenig megy a tiz-

Digitized by Google

zel számitás, azon túl sasti, szaptati sat. mintegy hat-ság (-vány), het-ség (-veny).

Száz = szkr. és zend çata, ujp. szad, szláv szto. Itt is biráló çatát katává valtoztatja, mi megtörténhetett görögben és latinban, de nem szanszkritban és persában; s hogy ἑκατον, centum, sőt hundert is közelebb állanak-e ârja çata és szadhoz, mint magyar száz, itélje meg az elfogulatlan olvasó. Hogy pedig az osztyák sat, finn — szuom szata, s eszt szadda is hasonlít hozzá, ez nem csökkenti a magyar-ârja hasonlatot. A többi csuvasz, cseremisz, szüsz, — szjur — südä — csuotte s. t. effélékben mily nagy a hasonlatosság, ő lássa.

Ezer = szkr. szahaszra, zend hazanra, parszi hazar, ujp. hezar, örmény hazar, horvát jezero. E hasonlatot Hunfalvi úr sem tagadja.

Húsz = görög εἴκοσι, örmény khszan, szkr. vinçati, parszi viszt. A görög szó összetett εἷς és κοσι-ból, mely nem jelenthet tizet, mert igy annyit tenne mint egyszer tiz, mi nem áll, mert kétszer tiz. Tizet jelenthet κοντα, τριάκοντα háromtiz, τεσσαράκοντα négytiz sat.; κοσι előbb jelenthetne százat, mert διακόσιοι, τριακόσιοι, kétszáz, háromszáz; de száz = κατον, s itt áll a çatam-nak katam-má alakulta, ugy hogy ἑκατον = ἑν-κατον, s nem mint biráló téved, a szanszkrit êka-val forradva êkaçata. Lehet, hogy valamint az altaji nyelvek biráló szerint hajdan csak hétig számláltak, úgy a görög ősrégen

Digitized by Google

csak húszig, s ezt jelölték az ismert legnagyobb κοσι szóval. Később ismerkedhettek a helyesb çatam- vagy katammal, s hogy ez mennyivel nagyobb húsznál; ezt kezdék használni ἑκατον alakban, s a közbe eső tizeseket külömböztetésül κοντα függelékkel jelölék; a talán már előbb alakulóban volt διακόσιοι- τριακόσιοι-t maguk helyökön a százasoknál használták. Igy lehetett ez hajdan a magyaroknál is. Húsz vala legnagyobb számuk; mint csak pár évtizeddel ez előtt Kresznerics irja, hogy paptársa nyilatkozata szerint „népe oly buta, hogy a százat nem is ösméri és huszon túl számlálni sem tud, hanem azontul azt mondja: kétszer húsz" sat. Mit ő nem butaságnak, hanem a régibb számlálásmód megtartásának mond. „A régi németek sem ismerték — ugymond — a hundert nevet, hanem e helyett azt mondották zehenzig sat." Az lehetett tehát őseleinknél a húsz, mi a görögöknél κοσι, s az örményeknél a hasonalaku khszan.

Eszten. Páriz Pápainál „eszten ez nap" = octavo ab hinc die; tehát nyolczat tenne, s hasonlata szkr. astan, persa hest.

E hét számhasonlatot Hunfalvi úr keveseli az összes számnevekhöz képest; pedig ez több az összes magyar számnevek felénél. Külömböző számneveink ugyanis, egytől tizig — tiz, húsz, száz, ezer — három, 10 + 3 tizenhárom, mert a harmi[n]cz ösztétnek tekintendő; a többi csak ezek ismétlése és ragozása. Ha közölök a huszat, és

Digitized by Google

kettőt mint kéteseket fél hasonlatnak teszszük is számneveink fele, még pedig a számitási rendszer négy sarka: egy, tiz, száz, ezer — árja hasonlat. Hol és mikor képeztettek ezek? — esetlegi-e a hasonlat, mint H. úr állitja? — nem itt tárgyalandó kérdések. Biráló úr hajlandó az ezeret, melyet azért pártol a többi fölött, mert nem fordúl elő a törökben és finnben, „közvetlen" a persáktól vagy örményektől származtatni. Ha ez egy, lehet a többi is; azok is csak úgy hasonlitanak: egy = îk, jek, êk; het = he[f]t; tíz = deh, disz; száz = szad. Azonban történelmi következtetésekről alapos szó csak a hasonlítások befejezte után lehet.

Névhasonlatok.

1. Vallási szók.

Isten. Fontos szó a nemzet nyelvében; gyakran előfordul „Istenem! tudj' Isten s hasonló szójárásokban; sajátának tartja „Magyarok Istene" nevezettel. Megvan a halotti beszédben, s valószinüleg megvolt nála Ázsiában is. Sokképen származtatták zsidóból, görögből, khinaiból. Legkielégitőbb Révai véleménye: „Cum nostro Dei nomine Isten pulchre convenit et persica Dei appellatio Isdan; de eadem ut mihi videtur origine." *) Igenis; ujp. ized és jezdan szónyomozás útján oly eredeti

*) Antiqq. Lit. Hung. p. 125.

Digitized by Google

hangzatra vitethetnek vissza, mely igen hasonlít Isten-hez.

Az ujpersa Istent ért jezdan és ized név alatt; innen melléknév izedi — isteni. Izlam előtti korban, különösen parszi iratokban jazd-an többes számu alakban fordúl elő, s Hormezd alatt álló mennyei szellemeket jelent, kik megelőzik az Amesaszpendákat. Igy a Minokhired (szövegileg mâinjo i khard) parszi könyv szanszkrit fordítója Nerioszengh jazdant többessel adja: jadsdaih, jadsdebhjah, jadsdânâm. Egy párszor a főistent véli jelölve, pl. ezt: „vasan eds jazdan nêki vesz vandan," igy adja: „tecsa ahuramadsdât çubham prabhûtam alabhanta." (Ők Ahuramazdától sok jót nyertek.) De a késő kori fordítónak, ezen azonitás, tévedése is lehet. Az arab keverékű, tehát izlam idejü, de zend betükkel irt Qorsîd Njâjis: „pa nâm i jazdân (jazdan nevében) kezdő szavai, az ismert bisz-millah szerint (Allah nevében!), egy Istent jelenthetnek.

Az Avesztában jazata (tisztelendő, imádandó) személyesitve fordul elő, pl. a 6-dik Jaçnában: „vîçpê asavanô jazata jazamaidê" (minden tiszta jazatát imádunk). Többese jazatâonhô; s e többes formából alakult a most egyes jelentésü jezdan. Használtatik de csak melléknévképen a vedákban is, jadsata (imádandó, tisztelendő) formában. Jezdan-nak tehát gyöke szkr. jads (tisztel, imád), melynek múlt részesülője ista, a ja

Digitized by Google

szótag t. i. i-be foly össze, mit az ind nyelvészek szampraszârana-nak (összefolyásnak) neveznek. Ez vat ragot vehet föl, melynek erősebb vant themájának t-jét elvetve, lesz istavan s jelent avval birót, mit a múlt részesülő értelmez; itt lényt, ki el van látva imádtatással, ki imádtatik.

E nyelvtani deductio hibátlan; még szebb volna, ha istavan-nak vedai használatát, most már föl lehetne mutatni; — de e nagy tenger átbuvárlatához idő kell, s a segédeszközök részünkre csak most vannak készülőben.

Ördög. Gonosz, ártó szellem neve, Isten ellene. Megvan a halotti beszédben urdung formában, azomban erdeogh, eurdeug szintoly régi kitételek. Hasonmása az ârjâból származtatható, előrebocsátván egy mythologiai észrevételt. A nagy ârja család nyugoti ága az Auramazdát, vagy Hormezdet tisztelő, gonosz szellemek közé sorozta a keleti indeknek imádott Indráját és deváit; ezeket daêvajaçnáknak (deva imádóknak) magát mazdajaçnánának (mazda imádónak) nevezi. Indrát az indek vrtra ölőnek czimezik vrtraghna vagy vrtrahan; az Aveszta nyelvén ez verethraghna, s általában ellenségölőt, győzelmest jelent, s személyesíti a győzelem izedét a parszi Bahram-ot. Ezen vrtraghna vagy verethraghna indoszkytha pénzeken Ὀρδαγνο, ordagno; s evvel hasonlíthatni a magyar ördögöt. A persák által tisztelt ordagno a magyarok által következetesebben oda soroltathatott, hova e név első viselője Indra

Digitized by Google

jutott. A szlávnál is fönmaradt ez rövidítve vrag szóban. Továbbá az ordagno tisztelők nagy erőt tulajdonítván némely vallásos mondatoknak, büvészi hirben állottak egész keleten (persa mágusok), innen lehet az ördöngös = magus szó is.— Hasonlíthatni még ujp. ardad-hoz = szőrös testű vad ember, ki az éji utazót puszta helyekre téveszti, hogy megölvén, vérét kiszijja.

Menny = parszi mâin, mâinjô mennyei, égi.

Szent = szkr. çvanta; zend çpenta; ujp. eszpend, szipend; szláv szvet.

Barkó ugy segéljen. E Molnár és Párizspápeinál előforduló esküforma (lásd PP sub voce Pol) az ujpersa barchoda = Isten szóra emlékeztet.

2. Polgárzatiak.

Bán = ujp. ban; szkr. van, vanah; szláv pan birtokos, úr, kitünő, vezér; pl. bán i szuvárán, lovasság vezére. Ösztétek végén = őr; pl. baghbán, kertőr, derbán, ajtónálló.

Parancs = ujp. parvancse, parvane, ferman, királyi parancs, szkr. pramâna. Ujpersa parvancsi = királyi parancsok irója, titkár. Nem lehet para gyökből származtatni; cz kis, csekély jelentésü. Hunfalvi úr kétlette e hasonlatot a cs végzet miatt; most meggyőződhetik.

Vár = ujp. bár vagy báru. A zendben vara kerített hely vere gyökből = környezni, védeni, tiltani. Firduszinál (K. u. 940—1020) „der bár bereftend," a várba mentek.

Digitized by Google

Falu = ujp. pahlu, pahlaw, innen arabosan fahlu, város Firduszinál. (Az arabnak nincs *p* hangja.)

Ház. Bajos hinni, hogy a magyar ne tudta volna a házat háznak nevezni, mig haus-t vagy casa-t nem hallott. Előfordul a halotti beszédben is, szkr. vasz (lakni) gyökre figyelmeztet, melynek főneve vaszati. A magyar megtarthatta magát az igét főnévképp, mint lak ige és névnél. A *v* és *h* könnyen fölcseréltetik; példa a halotti beszédben kegilmehel (kegyelmével). Van még vedai szó okasz = görög *οἶκος*, és ugyanazt jelentő vâsztu; mi szinte hasonlat.

Visko = szkr. viça, ház.

Vásár = ujp. bázár, adásvevés; pl. bázár zeden = vásárt ütni, jó vásárt csinálni; szláv pazar, pazariste. Vasárnap = vásár-nap, mint a török bazar güni, szórúl szóra vásárnapja, a hét azon napjának neve, mint a magyarban. Vásár örményül is vadsar.

Pé(n)z, péz, píz = szkr. pêçah (aranyféle) avult vedai szó (Naigh. I. 2.); ujp. pesir, kis réz pénz; szláv penyaz, penyez. Ismét = szkr. panasz ár, érték, pan gyökből (árulni, eladni), innen banids (*p b*-re változva) kalmár. Péz, píz, eredetibbnek látszik; lehet hogy kapcsolatban áll pisetum-mal s fizet igével. Téved H. úr, midőn panasz sz-jét nominativusi ragnak véli; panasz maga az eredeti szó, a thema, melynek sz-je grammaticai szabály szerint a nominativusban meg nem maradhat, hanem ugynevezett

Digitized by Google

viszargává változván, lesz panah. Pana szó csak szótárakban létezik, melyekben a thema sz-je nem szokott kitétetni.

Kincs = ujp. kencs, gencs; szláv kincs; örmény kamcz.

3. Eszközök, készitmények.

Sátor = ujp. csádir (külső takaró, fátyol, függöny); szkr. cshatra (napernyő) cshad gyökből (takarni, födözni); szláv sator. A magyar és török egyenlő értelemben használja: csadir zeden, sátort ütni.

Kaliba = ujp. kelibe, kunyhó, bolt; „kelibei bázárán, vásárosok, kalmárok boltja. Szláv koliba.

Pajta = ujp. pajgah, istálló.

Akol = ujp. akhor, istálló; ösztét *a* előrag- és khorból (enni) = hely, hol az állat eszik. Továbbá = agil, agal, keritmény juhok, s más házi állatok fekhelyeül. Szanszkritban megfelel neki agâra lak.

Parittya = ujp. partav, partab, dobás, lövés; szláv pratya; örmény barsz, barszadig, parittya.

Kard = ujp. kard, kés, vágó eszköz. Kézainál a meghivott, de a kitüzött helyre, helyes ok nélkül, meg nem jelenő magyar, karddal (cultro mint a persa használat) vágatott ketté.

Csákán = ujp. csavgan, görbe fejü bot.

Pácza = ujp. baza, baszu; olasz bastone; franczia bâton; szláv palicza.

Dob = ujp. dap, kézi dob.

Digitized by Google

Pohár = ujp. pejale, borivó pohár, bahar, edény; germán Becher, Pokal; olasz boccale.

Billikom = ujp. boluk, bolutek, balig, borivó pohár. Csodálnám, ha őseink, kik bort tán előbb ittak, mint németet ismertek, ivó edényök elnevezésével Becher-re és Willkommen-re voltak volna kénytelenek várni.

Csésze = szkr. csaszaka ivó edény.

Tál = ujp. tál arany-, ezüst- vagy réz-tál. szl. taler.

Vend (-cly) = ujp. vend, avend, edény; pl. ábvend, vizedény.

Kazán = ujp. kazgán.

Szita = szkr. titau; görög σηθω, rostálni; szl. szito.

Gyolcs = ujp. dsolakh, gyapjuszövet neme.

Bársony = ujp. barza, selyem- és gyapjuszálakból szőtt kelme.

Csuha = ujp. csokha, törökös ejtéssel csoha, gyapju köntös, szerzetesek öltönye.

Papucs = ujp. pajpus lábbeli. Ösztét paj láb + pus, födöző, pusiden igéből, takarni, födözni. Szláv papucsa.

Békó = ujp. bekhav, láncz.

Hurok = ujp. orog, kötél lólábra, midőn legelni eresztik.

Póráz = ujp. poráz, lorum jugi bovini.

Háló = ujp. balan.

Bür(ü) = ujp. pul, purd; pehl puar; szkr. prthu, zend peretu, hid.

Pad = ujp. pat, trón, királyi szék; szkr. padam, hely.

Digitized by Google

Üveg = ujp. abgine (vizszinü). Petrarea lexiconában aoygina; Ducangenál *αὐγουιον*.

Bor = ujp. bar, bara, rizs lisztből készült szeszes ital.

Boza. Hajdan kölesből készült kúnital. „Föléledt mint a bozaczibere," kún közmondás. Ujpersa boza épen azt jelenti.

Kása = ujp. kácsi, pépnemü lisztétek. Gyermekek a kenyeret kácsinak hijják.

4. Ember, állat, növény, természetiek.

Ember. Nem összetett szó, mint Kassai vélte = én-por, ego pulvis; hanem árja hasonmása van: ujp. ebr, férfi; szkr. nri, nara. Ezen nr gyökből prosthesis, előrag által magyarázható a görök *ἀνήρ*, férfi, mintegy magyar ener; a *b* teljesb hangzat végett jött bele, mint numerus franczia nombre; homo spanyol hombre. A persa ebr-nél az *n* vagy *m* esett ki.

Asszony. Nyelvészeink sokkép származtatták; van ki finn akkához hasonlitja, s ak gyökről és szin, szony képzőről álmodozik. Hasonlatai az ujpersában aszi, aszni, és oszni, mely nevezettel illetik egymást nők, kiknek egy közös férjök van. A halotti beszédi achscin-hoz hasonlit ujpersa ohzun gyermektelen férjesült nő.

Déd = ujp. dede nagyapa.

Gyerek = szkr. dâraka férfi — dârikâ nőgyermek.

Árva = szkr arbha kiskoru, gyámolt; görög *ὀρφανος*; lat. orbus, örmény orp.

Digitized by Google

Kanicza = szkr. hanszaszah vedai lónevezet (Naigh. I. 14.)

Összvér. Bármily könnyen elemezhető is ösz + vér, mintegy kevert vér; vannak hasonlatai: szkr. açvatara; ujp. eszter, beszre.

Tehén = szkr. dhenu, zend daêna.

Tinó = ujp. taven jármas ökör.

Bárány — ujp. bara, bere; hindusztániban is ez használtatik. Innen lehetett berke, birka.

Macska = szkr. musakabhuds, mely ösztét, musaka egér és bhuds evőből, mintegy egérevő. Nyelvünkben csak első része maradt fön.

Tokló = ujp. tokli hat hónapos bárány.

Hiúz. Megjegyzendő, hogy némely népek, az állatnevek átvételénél, olykor magát az állatot felcserélték. Igy görög *χίων κυνός* kutya, a szlávban kúna róka. A magyar hiúznak is persa mása juz ragadozó állat a macska fajból, párducz. Mely utóbbi szó igen közel áll latin pardus-hoz, ámbár a persa párisz (unka) sem áll távol tőle. Örmény neve is a párducznak jovaz.

Farkas = szkr. vrikah, zend vehrka. Az ékirati pérsában Hyrcania tartománynak, a zend vehrkânának neve Warkana farkashon. A szlávnál az *r l*-be ment át volk, vilk, vuk. A germán a róka nevét vette át farkas jelölésre Wolf = vulpes, hacsak a *k f*-re nem változott, mi ritkaság. Valóban a görög és latin farkas és róka neveknél nehéz a származtatás p-nek k-ra és viszont k-nak p-re változta nélkül. Ugyanis görög

Digitized by Google

λύκος jöhet vrkah-ból mint a szláv vilk; s latin lupust ehhez kell hasonlitani.

Róka. Nem görög λύκος-hoz viszonylik, hanem p-nek k-ra változta által, zend urupisz-hoz; ujpersa rûbah, melynek szkr. gyöke lup, persa robuden lopni, ugy hogy róka eredetileg lopót jelent; az l-nek zendben r-ré kelle változnia, mert *l* hangja nincs. A görög ἀλώπηξ és latin vulpes visszaállitá az l-let. Tehát mint λύκος és lupus, ugy róka és rûbah.

Babuk = ujp. bobek upupa, epops.

Túzok = ujp. tuztok avis phasiana.

Héjja = ujp. ejja kánya.

Hal = ujp. al, bal, val, halneme (pars pro toto).

Béka = ujp. bek, szkr. bhêkah.

Cseresznye = ujp. cseraszije.

Biling = ujp. birigh szőlőfürt.

Füz(fa) = szkr. vetasz; ujp. bid; pehl. vith, zend vaêtadsô salix.

Borostyán = ujp. barsan hedera.

Dinnye = ujp. endina görögdinnye.

Búza = ujp. bolsz gabna nem, melyből harisza nevü étket főznek.

Rozs = ujp. razs, ras kicsépelt gabnatömeg. Szláv razs.

Köles = ujp. gaurész; örmény goreag; *r* és *l* csere.

Borsó = ujp. bordsaf.

Torma = ujp. tarmos csipős izű növény, némely étkekben használtatik.

Tárkony = ujp. tarkon draçunculus hortensis.

Digitized by Google

Burján = burjá káka, gyom, szalma.

Csira = ujp. csihr, zend csithra germen.

Vidék = szkr. videça idegenföld; magyarúl is vidéki = idegen. Ez utóbbi csakugyan nem ide sem ideg, hanem vidék-ből származtatható.

Bércz = szkr. brhat magas; zend berezat; berezanh magasság; ujp. berz „ez berz i koh" a hegy bérczéről, magasáról. Szláv varh, verh csúcs magaslat. Örmény parczr magas.

Mező = szkr. mahî föld (Naigh. I. 1.). A *h* átmehet *z*-re, mint szahaszra — hazanra. H. úr finn metsä-höz hasonlitja, mely erdőt jelent.

Barlang = ujp. barangiriz, üreg, hova eső elől menekülnek.

Agyag = ujp. adsak.

Hús = ujp. kúst, gúst.

Felleg = szkr. phaligah (Naigh I. 10.); germán Wolke.

Felhő = szkr. varâhah (Naigh. I. 10.)

Viz = szkr. visam (Naigh. I. 12.) H. úr finn vesi-t hozza föl.

Jég = ujp. jekh, jakh; finn jää?

Arany = szkr. hiranjah, ajah (Naigh. I. 2.); zend zara, zaranja; ujp. zer.

Réz. Kurd nyelven reszasz = olom. Mert itt is mint állatoknál és növényeknél, néha a név átvételénél a tárgyak fölcseréltetnek. pl. latin aes réz, szkr. ajasz, germán Eisen vas. Réznek hasonlata e persa összetett szóban is rászokht (égett réz) sejdithető, ráz réz és szokhten égetni igéből.

Vas = szkr. ajasz; kurd haszin.

Digitized by Google

Járulékul a magyar gyök-tanhoz.

And, end. Az ujpersában még fön van andi, endi s tesz: talán, lehet, remény, akkor, az időben, — szóval jövendőt.

Asz(ag) = ujp. azag hervadni, hervatag.

Ábra = ujp. ábra valaminek külalakja.

Áp(ol) = szkr. âp táplálni.

Árt = szkr. ard vexare, laedere.

Baj = szkr. bhajam félelem, veszély.

Barázda = ujp. barzîden magot vetni, barza vetés; baráz + da mintegy vetőde, a vetendő magnak helye. Paraszt is itt találja egyik hasonlatát: barzide, barazger földmives, szántóvető. Szláv brazda.

Bám(ész) = ujp. bámesz, henyélő, csavargó, ki ott van, hol nincs dolga.

Becs = szkr. bhads tisztelni.

Beszé(d) = szkr. bhasitam, bhâsâ; görög βα'ζω; szláv beszjeda. Ugy látszik, mintha az eredeti besze volna, s ed képző raggal beszéd. Innen: beszél, beszélget.

Betyár. Jerney ezt a zend patjare (ellen)-höz hasonlitá; Repiczky persa bedkjár (gonosztevő) szónak nézte, melyet törökből vettünk volna. Jerney nézetét látszik erősíteni az ujpersa betjár, betjáre csuf, szörnyű tekintetű; de a magyar betyár jelentését egyik sem fejezi ki. Jobban meg-

Digitized by Google

egyez a persa bi kjár vagy bè kjár dologtalan, heverő, (bi nélkül és kjár munka), mely a hindusztániban is ily értelemben használtatik.

Bez(zeg)! = ujp. bez magaslat, tető. Mintha bez melléknévi jelentésü (nagy, kitünő) leg raggal igehatározóvá lett volna bezleg, bezzeg (kitünőleg).

Bér = szkr. bhr, bhrti vinni, nyerni, táplálni.

Bol(ond) = ujp. bol stultus.

Boszú = ujp. boszul átok, boszúlden átkozni.

Bug = ujp burds torony, galamb-bug, columbarium, german Burg.

Bün = parszi vinah, ujp. gunah.

Csacs(og) = szkr. csaks szólni; parszi csasíd szólt, mondott

Csat(ang) = szkr. csatati megy, jár.

Csal = szkr. cshala, ujp. dsual csalás; szláv csalovati.

Csek(ély) = ujp. csek, cseke kevés, egy csepp, csegis csepegés; *k* és *p* csere, mint kedeg—pedig.

Cselé(d) = ujp. csele; hindi csira; szkr. csetî, csetaka; szláv cseljad. Csele ed képzőt nyer; cseléd, mint beszéd.

Csem(ege) = szkr. csam, dsam, dsham enni.

Csőcs = ujp. csucsu; hindi csucsi; szkr. csucsuka; szláv szoszecz, szisza; germán Zitze.

Csőd = ujp. csîden gyüjteni; szkr. csi, csita, halmaz.

Digitized by Google

Csörg = ujp. csereng csörgés, cserengîden csörögni; finn kirskun, kirskutan?

Dörg = ujp. terek, tarak dörgés.

Erős = szkr. vîr, rids, vrids, ûrds; zend arsz, erez, ereds, erezu erős lenni; ujp. rez; resz, latin vires.

Ég(ni) = ujp. êk szikra; szkr. êds világitni.

Èn = ujp. men, em; szkr. aham; zend azem. Énnek eredeti alakja em Régi szentirás-forditásokban, s tájszólásilag maig is en; innen en-ém enyém, en-gemet. Ezen em szerint magyarázható a többes mük, mü; mink, mí. Ennek ős alakja em-ük például: is-emük = ősünk a halotti beszédben, uk, ük többes első személyi raggal. Tehát az erdélyi mü kimondás eredetiebb. Példákban az m-nek n-né változása is látható: könyv-em, könyvem-ük = könyvünk, s gömbölyüen könyvönk, könyvenk; barátom-uk = barátonk, mintegy barátom-k, barátunk. Az em, om t. i. megmarad en on képen, s a *k* előtti *u ü* kilöketik (em-k, om-k). Legjobban megtartotta alakját a többes tárgyeset mü(n)ket = emüket. A magyar határozott igék első személyét ezen em om am jellemzi, mint a szanszkrit cselekvőt, görög *ωμι* és *ομαι* szenvedő és közép, — s a persa és szláv igéket. A határozatlan igék ek ok végzete is árja hasonlat = êka, ego, ik. Kivételkép a jelen, és jövő időre szorittatik, s ekkor a jelentő mód második személye is csak kivételesen sz; hasonulva a szanszkrit szi, görög *εις ας*, latin es is as vég-

Digitized by Google

zetekhez. Az em végzetet tisztán tartotta fön a görög ἐμοῦ és ἐμοι viszonyitott esetekben; ez van megröviditve a latin mei, mihi, me, meus-ban, s a germán mir, mich, mein-ban is. A magyar birtokló mienk = mi-emük mintegy kettőztetve emükemük.

Èrdem = ujp. erdem meritum.

Èrt(ék) = szkr. artham; aszjarthe az-ért; zend aretha; ujp. erz.

Ész = szkr. aszu; zend uç uça uçi.

Fez. A halotti beszédben puculnec feze = ujp. feza növelő, szaporító, nagyobbító; fuzuden, vagy efzuden igéből.

Fény = szkr. bhânu, bhanasz fényes, gyök bhâ; ujp. bám; görög *φαείνω, φαεινός* fényes.

Férj = szkr. vîra; latin vir; ujp. pír (öreg, férj). Gyöke szkr. vr választani; innen vara férj, mintegy választott.

Gaz = parszi gaz (iszta) legroszabb, gazabb.

Gazdag. Hajdan kazdag = parszi qaszta vagyon, jószág.

Görbe = ujp. oreb; örmény gor; latin curvus; franczia courbe.

Gyal(og) = szkr. csal menni; ujp. cseliden; örmény csuel járni.

Harag = szkr. harah és hvarah (Naigh. II. 13.), krodhah, krudh gyökből; ujp. arogh, arghuden haragunni, arghude, arghand haragudott. Örmény parguthiun harag.

Hir = parszi khir fény, dics.

Digitized by Google

Teg(nap) = ujp. dej, deg; görög χθές.

Teng = szkr. tank, tankane in miseria vivere; vacillare.

Tér = ujp. teren planities.

Törk(öly) = ujp. terkíden törődni, zúzódni; H. úr szerint finnben is törky.

Tüzni = ujp. dozíden varrni, doz, dozaj varró, tüző.

Üszög = ujp. aszogde el nem égett; tagadó a + szokhten égni igéből.

Vacsora = ujp. abcsara kis étkezés vizihatás végett; ab viz, és cseriden enni igéből. Szláv vecsera.

Vágy = szkr. vâncshâ, vanks; zend vaç; ujp. áds, áz.

Világ = szkr. bhlâç fényleni, világitni bhlâk; ugyan azt jelenti bhrâds, bhrâg *l r*-re változva (Naigh. I. 16.); mintha magyar virág is fényhez, világhoz viszonyulna.

Vo(l)t, vót = szkr. bhûta; latin fuit; parszi bût, baê te vagy, bût hom vótam; njp. bûdem.

Zeng = ujp. zeng csengetyü.

Zsugori = ujp. zsakor fösvény.

Digitized by Google

Zárszó.

Ez nem minden, mit az ârja nyelvekből e tekintetben föl lehet hozni, csak előzményül szolgál a későbben tetszés szerint folytatható nyomozásoknak. Léteznek, várakozást fölülmúló mennyiségben, magyar-ârja anyagi és idomi nyelvhasonlatok; melyeket elősorolni nem nehéz föladat ârja irodalommal foglalkozónak.

De mire czéloz e törekvés? kérdi a türelmes olvasó. — Rokonságát keresi-e a magyarnak az ârja népekkel? vagy fölvételéért fárad az indo-germán, vagy indo-európai nyelvcsaládba? Nem. A magyarnak, minden anyagi és idomi hasonlósága mellett is az ârjákhoz, nyelvszelleme a maga sajátszerü eljárásában, — gondolatai szerkezete és menete — annyira idegen és megkülömböztetett az indo-germán családétól, mint a finn-török, vagy mint nevezni szeretik uralaltajiétól.

Ezen állitás paradoxonnak fog látszani némely nyelvbuvároknak, kik idomi és anyagi hasonlatok által ámittatva, magyar és finn-török népek közt jelenleg is létező nyelvrokonság következtetésére tévedtek. S nemcsak ők hagyják magukat ily rögeszmétől vezéreltetni buvárlataikban, hanem külföldi — nyelvünket csak fölületesen ismerő tudósokat is azon balhiedelemben erősitenek meg, hogy a magyar valóban finn eredetü: Magyaren eine finnische Nation!

Digitized by Google

Nyelvészetnél, s általában tisztán tudományos foglalkozásnál, nincs helye politicának. Ha a magyar nyelv valóban származási rokonságban áll a finnhez, s az állitás minden oldalróli megvitatás után, tudományos bizonyosságra emeltetett; igaz marad az, akár tetszik valakinek e rokonság akár nem. Puszta tagadás, gúny, ellenkező nem-okadatolt állitmányok, semmit nem változtatnak az ügyállapotán.

Azonban a finn-magyar rokonsági kérdés nincs annyira kitisztázva. Nyelvészeti irodalmunk el van ugyan árasztva finn-, vogul-, csuvasz s több efféle nyelvhasonlatokkal, s százszorosan ismételtetik a köztünk, és azok között létező származati rokonságnak elhamarkodott kimondása. Pedig az összehasonlítás bármely aprólékos, s a szőrszálhasogatásig pontos volt is, még eddig mind hiányos, — mert egyoldalu. Annál biztosabb eredményü az összehasonlitás, mennél több ellenkező oldalról vehetni föl, nemcsak a hasonlatokat, hanem a külömbségeket is. Kettőnek hasonlata, külömbözést zár magába a többitől.

E czélra kisértetett meg itt az összehasonlítás árja nyelvekkel, s a külömbség helyett hasonlatok emeltetnek ki, mi könnyíti a birálatot az itélethozásban. Álljanak, ugyanis, a finn-magyar nyelvhasonlatok ellenében, magyar-árja nyelvhasonlatok; s ha ez utóbbiak mind számra, mind értékre megközelítik, vagy tán fölül is múlják az előbbieket, mi következésök lesz a finn-magyar hasonlatoknak? Az, hogy e nyelveket beszélő népek valaha érintkezésben lehettek egymással; de szorosabb kapcsolat köztök joggal nem következtethető, mint lehetett a magyar és árja népek közt. Mert ha azok közt, nyelvhasonlatoknál fogva rokonság igényeltetik; úgy azon alapon, ugyanoly nemü rokonság tétet-

Digitized by Google

hetik föl a magyarok és árják közt is. Ha pedig a finnrokonítók ez utóbbiak nyelvkülömbségeire figyelmeztetnek; ki fognak szinte emeltetni a finn-töröknek, és magyarnak nyelvkülömbségei, s azok száma és értéke szerint, nem lesz nehéz, a rokonság fölött ítéletet hozni.

A virágzásnak csak századunkban indult egyetemes hasonlító nyelvészet szabályokat állított föl, mikép lehessen kiismerni keverék nyelvekben az alaptartalmat, melynél fogva az illető családba soroztathassanak. Ily ismervek a többi közt, a személyes névmások és számok. A török nyelv például, tartalmaz sémit az arabból, árját a persából fölös mennyiségben; de számítási rendszere, s névmásai sajátlagosak; s tekintve ragozási módját is, kevert ugyan, de sem sémi, sem árja, hanem tatár. Az angol fölött is vita volt nem rég — germán, vagy román nyelv-e? Itt nem a ragozási mód volt a főismerv, hanem a számok és névmások, s a germánhoz soroztatik. Hogy áll e tekintetben a finn rokonság, az árja ellenében? Számneveink nagyobb része, és pedig a sarkok, árja hasonlat; névmásaink szinte azok. Az oly fennen emlegettetni szokott idomi nyelvhasonlatokhoz is állithatók ellenhasonlatok, mint hozattak is föl é n szónál, az igék első és második személyére nézve. Mellőztetett ezeknek terjedelmesb elősorolása, mert az amúgy is száraz szóvizsgálatok bizonyos rend nélkül még untatóbbak, s késleltetik az ügynek tisztába hozatalát. Majd az anyagiak befejezte után, helyök lesz az idomi hasonlatoknak is.

Egyébiránt egy-két átalános hasonlat még nem jogosít föl arra, hogy két nyelvnek nyelvidomi — s ennek következtén származási egységét kimondhassuk. Abból hogy azok utóragozók, s a ragok részben hasonlítanak, még nem

Digitized by Google

világos, hogy egyetlen törzs sarjadékai, hacsak Bábel tornya előtti időkre nem gondolunk. Mert a finn-török-magyar nyelvidomi hasonlat ellenében, ha csupán utóragozásuknál fogva származási egység igényeltetnék, elő kellene állanunk a perui nyelvvel, mely szinte, és pedig tisztán utóragozó lévén, az emlittettek közt társasági jogait követeli. Példák:

Can-i, can-qui, can, can-chic, can-quichic, can-cu.
van én van te van van mük van tük van ök
vagyok vagy van vagyunk vagytok vannak.

Jaja-y, mama-y, jaja-yqui-cta. Helyragok: pi ban, ben,
Atyá-m anyá-m atyá-d-at

pl. Cosco-pi cani; man hoz, hez, pl. Curaca-man; manta
Kusko-ban vagyok Kuraká-hoz

ból, tól, : Cosco-manta. Egyes szóhasonlatokat, kivált mű-
Kusko-ból

értő betüváltoztatással, könnyen találhatni, s igy azután akár a magyart nevezzük peruinak, akár a peruit magyarnak: Magyaren ein peruanisches Volk. Mellesleg mondva, az Inkák nyelve, mely Cuzco környékén ma is divatozik, Bock itélete szerint, egy a világ legszabatosb, könnyebb, és szebb nyelvei közül; s az Inkák népe, polgárzati tekintetben is, dicsőbb multtal bir, mint az annyiszor emlegetett finnek.

Hasonlító nyelvészetről lévén szó, helyén lesz itt megemliteni, mikép osztályozzák német tudósok a nyelveket, s hova sorozzák a magyart. Rapp Mór tübingai tanár*) négy nyelvosztályt állit föl, s például a szülők nevének két első tagját említi, pa és ma (pater mater) az indoeurópaiaknál; âbh és êm a séminél; fu és mu a khi-

*) Grundriss der Grammatik des indisch-europäischen Sprachstammes. 1852.

Digitized by Google

nainál; atya és anya (nála otjo és onjo) a magyarnál. E négy nyelvtörzs igy soroztatik:

1. Az egyszerü gondolat egyes hangzatban nyilvánul, mit szótagnak nevezünk. Ha a nyelv merő egyes hangokból áll, melyek mind külön fogalmakat jelölnek, szótagos nyelv alakul: ilyen a khinai. Összetett képzetek, több szónak egymás mellé helyezése által, fejeztetnek ki; szóviszonyok a sorozattól függnek, s az egész nyelvtan szószerkezményből, és syntaxisból áll.

2. Utóragozó nyelvek. Itt nyelvtani viszony jelölésére a gyökszóhoz mechanicailag egyes szótagok járulnak, maga a gyök nem változik. Beszélik Áfrika és Amerika ősnépei, fél Ázsia, s Európában a török-tatár, finn-magyar, kelta és baszk népek. Rapp ezen osztálynak mongol nevet javasol, mely alatt azután mandsu és magyar együtt lesz érthető. E nyelveknek közös tulajdona, nagy érzéki lágyság, s részben kellemes hangzat. Például, egy valódi magyar szó sem kezdődik két mássalhangzón. Az egyes nyelvcsaládoknak nincs semmi benső összefüggésök; a baszknak más gyökei és ragai vannak, mint a keltának; a tatárnak más, mint a finn népnek; s ha közös szavaik vannak, ez egyedül népkeveredésből magyarázható. Különösen fontos, hogy e nyelvek gyökökben és ragokban külsőleg sokkép hasonlítanak más törzsnek azon nyelvcsaládjához, melynek szomszédságában laknak, vagy laktak. Különös, s önvallomása szerint is, még eddig be nem bizonyitható hypothesise szerzőnek, — hogy e nyelveknek önálló szervezetök nem volt, s csak szerves nyelvtörzsek hulladékaiból foltoztattak össze. A mostani utóragok hajdan önálló jelentékes szók lehettek.

Digitized by Google

3 Sémi nyelvek. Teljes szervezettel birnak; összefüggnek egymással szótárilag, és nyelvtani functiok tekintetében. Három betüs igegyökök; elő- és utóragok; flexio; sajátlagos szóktés. Valamint a khinai keleti Ázsiában, úgy ez nyugaton, zárt nyelvkört képez.

4. Végre az ind, vagy indo-európai, mely ellenmondás nélkül, legtökélyesbnek állittatik, mivel az előszámlált osztályok minden segédeszközeivel bir. Alakul szószerkezet elvein, mint a khinai; származatos mint az utóragozók; s tisztábban hajlít, mint a sémiek. Az ide tartozó nyelvek gyökei közösek; származtató ragaik nem erednek jelentékes szókból; s ugyanazon hajlitásaik vannak.

Ezen osztályzat tökélysorozat akar lenni. Azomban még vita tárgya: tökély-e a nevek és igék benső hajlítása, flexiója, melynél fogva még a sémi is megelőzné a magyart; ? — egyébként is ellátása az indo-európai nyelvtörzsnek, minden más nyelv segédeszközeivel, nem foltozásra mutat-e határozottabb jellegü nyelvek hulladékaiból? Arra, hogy nyelvtökély fölött helyes itélet hozathassék, flexio-n és ragozási módon kivül, más tulajdonok is veendők tekintetbe. Egyetlen hasznos észrevétele Rappnak, hogy a tatár, finn, kelta, baszk, s indo-európai nyelvek közös szavai keveredésből magyarázandók. Hozzájok tehetjük a magyart is, melyet azomban ő, mint más európai tudósok, honi nyelvbuváraink nyomán, finn ágazatnak tart; mint török-tatár, úgy finn-magyar. Itthon kell kezdenünk tisztítani az eszméket, majd a külföld is fog okulni példánk után. Most, ha nekünk úgy tetszik, az idegen nem tehet róla, sőt ránk, mint tekintélyre hivatkozik.

Digitized by Google

Részletesebb az osztályozásban C. W. Bock.*) Szerinte:

1. khinai. Legegyszerübb és természetiebb nyelv, melynek szavai egyátalán változatlanok; a névnek ninos nëmkülömbsége; nincsenek szám-, eset-, s fokozati hasonlításformái; az igék nélkülöznek személy-, szám-, idő-, és módformákat. Nyelvtani név- és igeviszonyok részint a mondat szórendében jelenkeznek, részint elől, vagy utolálló szócskák által fejeztetnek ki; például: wén kérdeni, oû wén kérdek, oû thsêng wén kérdeztem.

2. A déli tenger sziget lakosinak nyelvei, melyek bár nagyon különbözők egyes szókra nézve a khinaitól, nyelvidomra legközelebb állnak hozzá. Itt már fordulnak elő némely változásai a szóalaknak, pl. a tahiti nyelvben a melléknév egyik szótagának kettőzése, többes szám jelölésére: e taata ino egy rosz ember, e taata iino rosz emberek. Az igék főszótagának kettőzése kettős cselekvőt jelent; pl. horo futni, hohoro ketten futni.

3. A keleti tatárok, tunguzok, mandsuk, mongolok, tibetiek, japániak nyelvei. Nem birnak nëmi külömböztetéssel, s csak kevés nyelvtani formával. A névviszonyok különálló szócskák, — s össze nem olvadó ragok által fejeztetnek ki. Igehajlításuk igen hiányos, személyformák nincsenek. Szókötésök (indo-germánra nézve) visszás. Példák: japánul, kio-vo jomu könyv-et olvasok, tenno foszi ég-nek csillagai, jo fito jó ember.

4. A nyugoti tatárok, törökök, magyarok finnek.

*) Erklärungen des Baues der berühmtesten und merkwürdigsten älteren und neueren Sprachen Europa's, Asien's, Afrikas's Amerika's, und der Südsee-Inseln. Berlin 1853.

Digitized by Google

Minden tekintetben hasonlítanak a keleti tatárokhoz. Nemkülönböztetési formáik nincsenek; az ejtések utóragozva történnek; de az igéknek már nemcsak időre és módra, hanem az egyes és többes minden személyeire névmásból képzett hajlítási ragaik vannak. Szókötésök szinte visszás.

5. A régi persák, indek, görögök, szlávok, gothok, svevek, germánok nyelvei. Itt a neveknek ejtési, szám-, nëm-, s fokozati formáik vannak. Gazdagok igehajlítási formákban, köztök különösen az ó hellen. A személyformák az egyesben a birtokos névmásokból képezvék, a többesben sajátlagos végzetek által. A szókötés igen bonyolodott.

6. Népek nyelve, kik hajdan Babylont, Mesopotámiát, Syriát, Paleestinát, Arabiát, és Aethiopiát lakták. Hajlítási formákban szegény; két nëmü, him és nő név, declinatio, és fokozati forma nélkül (kivéve az arabot); az igének csak két ideje: jövő és mult. Igen egyszerü, s mesterkéltlen szókötés.

7. Amerikai nyelvek. Szoros grammatikai, igen mesterkélt alkat; sajátságos tulajdon, mondatot képző szósorozatot egyetlen szóba olvasztani; mig a khinai, sémi, s a déli szigettenger lakóinak nyelve bár némileg öszíthető is, de több szót egytagba olvadni meg nem szenved. Nëmi külömböztetés nincs, csak némely Északamerikaiak jelölik külön a lelkest, és lelketlent. A declinatio, mint a tatároknál, utóragok által történik; az igék mod, idő, és személyformákkal birnak. A szókötés szinte visszás (indogermánra nézve).

Ezen osztályozás ethnographiai, s földirati tekinteteket követ; s a mennyiben fejlettségre figyel, emelkedő és

Digitized by Google

szálló sorozatot akar előállítani. A magyar finn-török társaival épen középre jutott, s igy a tetőponton állana; ugy látszik azomban, hogy az utána következők sorozatára, fejlettségi viszony nem volt befolyással.

Áll-e tehát a magyar valóban rokonsággal, s mely nyelvekkel? Mily hely illeti őt joggal azok sorozatában? Idő előtti kérdések az ügy jelen állapotában. Meg kell előbb vitatni egész terjedelmökben az elveket, melyek a származási kérdés megfejtésében vezérelhetnek; ismerni kell minden oldalról a hasonlatokat, és külömbségeket, s ezek gondos egybevetése, s a kételyek kiegyenlítése után, lehet majd tudni, és kimondani a magyar nyelv viszonyát a többi nyelvekhez.

Még azon, a Magyar Nyelvészet lapjain gördített ellenvetésre kell felelni, hogy magyar szók, melyeknek szláv hasonmásaik vannak, helytelenül hasonlíttatnak szanszkrit és persa szókkal, mert származtatásuk az illető szláv, mint árjarokon nyelvnek dolga.

Erre megjegyzendő : hogy mindazon szláv szó, melynek hasonlata az árja nyelvekben fölmutatható, s nyelvünkben is találtatik, magyar-árja hasonlat; mig az idő, melyben azt a magyar jelen szomszédaitól vette, történelmileg ki nem jelölhető. Ezen állitásnak erősitéseül szolgál a jelen kisérlet után azon kétségtelen tény, hogy léteznek magyar-árja hasonszók, melyek szláv-, germán-, latinban oly értelemben nem találhatók. Például : egy, menny, parancs, akol, vendely, békó, póráz, bürü, ember, asszony, déd, gyerek, kancza, öszvér, tehén, tinó, bárány, tokló, héjja, béka, biling, dinnye, köles, barlang, jég, agyag, arany,

Digitized by Google

ábra, betyár, bolond, bün, csőd, érdem, gazdag, harag, irigy, lépni, podva, pajtás, szegény, szép, sereg, teg, üszög. Ha mindezek, vagy legalább nagy részök, eredeti, nem közvetített módon támadt hasonlat; az lehet a többi is, míg más adatok az ellenkezőről meg nem győznek.

Továbbá vannak szók, melyek ha szláv-, latin-, germánban találhatók is, ârja alakukat a magyarban jobban megtartották. Például: hat, száz, ördög, szent, farkas, tárkon, árva, bércz, felleg, csöcs, társ sat. Ezek szerint előbb mutatkozik közlekedése a magyarnak a hasonlóbb ârja-, mint az eltérő szomszéd nyelvekkel.

Végre mindazon szók, melyek nem a szláv nyelv minden ágaiban, csak a magyarral e honban folyvást együtt lakott horvát- és szlavonban találtatnak, ép ugy származhattak a magyarból, mint az ârjából. Például: kincs, melynek használtabb másai blago, hazna; innen a származékok: blagaini, hasznadarszki (kincstárnok). — Koliba, melynek használtabb másai: plevnyak, sevarica, kutyica, pojatta sat. — Csalovati, melynek másai: varati, uhiniti, zaszjeniti, lesztiti sat. Jezero, melynek másai: hiljada, tiszutya,

A húnok Indiával volt közvetlen érintkezésének monumentalis nyoma találtatik az Asiatic Researches I. kötete 123. lapján, egy Mongir (Mudgagiri) romjai közt lelt, s réztáblára vésett, szanszkrit föliratban; melyet eredeti betüjegyeivel Wilkins adott ki. Adománylevél ez Deva Pâlától: „ki meghóditá a földet a Ganga forrásaitól az ismert hidig, mely Daçaszja ellensége által épitteték (Ceylon sziget átellenében). — — — Mudgagiriban, hova dsambudvipa (a

Digitized by Google

lakható világrész) főnökei jőnek hódolni, hogy a föld reng kisérőik lábainak sulya alatt, — osztja Deva Pâla deva, a nagy rádsák rádsája, parancsait" — s tudtára adja a birodalom nagyjainak és tisztviselőinek (kiknek hosszu jegyzéke érdekes világot vet az akkori ind kormány szerkezetére); valamint „e népeknek: Gor, Mâlava, Khaça, Húnja, Kulika, Karnâta, Laphâta, Bhúta, s más alattvalóinknak, kik itt nem neveztetnek; s a szomszéd városok lakosinak, a brahmántól, és nagy családatyáktól a Meda, Andharaka, és Csandâla törzsekig: hogy én az említett Mesika várost adományoztam" sat. — — — — Költ a 33-ik Szamvatban (Krisztus előtt 23-ik évben) Mârga hó 21-én. —

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Lo/P92

157

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Gaylord
PAMPHLET BINDER
Syracuse, N. Y.
Stockton, Calif.

895.22
M439

JUL 6

Digitized by Google

Digitized by Google